

Kültürel Hafıza ve Tarih Şuuru

Tarih, insanlığın ve milletlerin hafızasıdır. Bu sebeple, bilhassa milletlerin hayatında tarih bilgi ve şuuru önemli bir yer tutar. Tarihini bilmeyen ve şuurunu taşımayan milletler hafıza ve idraklerini kaybetmiş şaşkın kimselere benzerler. Böyle bir durumda milletlerin yükselmeleri veya millet vasfını muhafaza etmeleri ve hatta milli benliklerini korumaları oldukça zordur. İnsanlığın tekamülünde bu derece ehemmiyetli olan tarih medeniyetin yükselmesi ile paralel olarak ilerler ve milletlerin geleceğini hazırlamakta önemli bir rol alır.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın dediği gibi *“Sıçrayıp ufuk değiştirmek bile ancak bir zemine basarak mümkündür. Bu zemin geçmişimizdir; onunla kuracağımız sağlıklı ilişki geleceğimizi belirleyecektir.”*

Yani geçmişimizi çok iyi anlamak, yorumlamak, şuur ve bilince sahip olmak gelecekteki tekamülümüzün yönünü ve seviyesini belirler.

Tarihimizde, Sadi'nin *“Bahtiyar o kimsedir ki ilim, adalet ve iyilikle ün kazansın. Bu geçici dünyaya her gelen mutlaka gidecektir. İnsan ne ektiyse onu biçecektir. İnsana iyi ve kötü isminden başka bir şey kalmaz”*[1] tespitinden pay sahibi olmuş kişiler vardır. Millî ruhun mütemadi teşekkülü, tazelenmesi, millî mefkûrenin devre ve ihtiyaca göre anlam kazanması bu seçkin dimağlar sayesinde olmuştur. Karl Popper; *“Bilim öncesi düzeyde yanlış teorilerimizle birlikte kendimizde yok olur, ayıklanırız; yanlış teorilerimizle birlikte biz de ortadan kalkarız. İlmi düzeyde ise; kendimiz sistemli bir biçimde yanlış teorilerimizi ayıklamaya çalışırız. Bizim yerimize yanlış teorilerimizin ölmesini sağlarız”*[2] demektedir. Bu cümleden Erol Güngör, Zeki Velidi Togan, Osman Turan, İbrahim Kafesoğlu gibi pek çok münevver, millet hayatının ve kültürünün bu siyakta müceddidleri, müdafileri ve musahhihleri olmuşlardır. Onlar, modern zamanlarda millete hayatiyet verecek irade ve dirayeti bulma yolunda tarihe yönelmiştir.

Bununla birlikte, tarih şuuru yalnızca münevverlere mahsus bir durum değildir. Bu şuur, mensubiyet duygusu, kimlik duygusudur. Bu şuur bir başka ifadeyle milletlerin hafızasında canlı tutmak, milli kültürle beslemek gerekir. Milli kültürün içinde dil, din, edebiyat, tarih, manevî değerler, inanç dünyası, örf ve adetler yer alır. Bu sebepledir ki insanlığımıza çok iyi şekilde tarih şuurunu kazandırmak gereklidir. Milli şuur uyanık tutmak, onu yükseltmek, toplumumuzun müşterek sorumluluğu içerisindedir.

Türk milletinin ruh haritasını çizmekteki, kültürünü anlamaktaki birinci yol haritası, şüphesiz ki tarihidir. Erol Güngör'e göre tarih: *“Bir milletin hayatıdır; yani hayat içinde karşılaşılan ve büyük ölçüde başkalarınınkinden farklı olan şartların ve bu şartlara*

yapılan tepkilerin hikâyesidir; kültür ise bu tepkilerden doğan inanç, norm ve davranış özellikleridir.”[3] Tarihimizin büyüklüğü bizim için hem kuvvet, hem zaaf kaynağı olmaktadır. Derme-çatma bir millet olmadığımız için, bazı aydın çevrelerin bütün yürek karartıcı sefaletine rağmen, gururumuz ayakta kalıyor ve gelecek için büyük ümitler besleyebiliyoruz. Dün büyük olduğumuz gibi yarın da büyük olabileceğimizi düşünüyoruz. Kısacası büyük bir tarih, büyük bir millet anlamına gelmektedir. Bize böyle bir şahsiyet sağlayan geçmişimizi tebciil etmekten, ona bağlılık ve saygı duymaktan daha tabii ne olabilir? Fakat geçmişimiz bazen istikbali göremeyecek kadar gözlerimizi kamaştırıyor ve gereği kadar gerçekçi olamıyoruz. Tarihte değil bugünde yaşadığımız dolayısıyla karşımızdaki problemleri ancak bugün geçerli olabilecek bilgi ve teçhizatla çözebileceğimizi adeta unutuyoruz. Geçmişimizin bütünü içinde yeri olan şeylerin hayata olduğu gibi aktarılması mümkün değildir; ancak yeni hayat içinde o özelliklerin nispeten farklı bir mana kazanacağı, bazı noktalar da ise tamamıyla kaybolacağı bilindiği takdirde, geçmişe gerektiği gibi yaklaşabiliriz. Geçmişten istediğimiz her şeyi alıp bugüne aktarmamız kafamızda kolay görünse bile gerçekte imkânsızdır. Türkiye’de idrak yanılması sadece tarihe dönmek isteyenlerde değil, ondan kaçmak isteyenlerde de görülüyor. Geçmişimizden hoşlanmayanlar, o geçmişin kolayca geri gelebileceğinden korkuyorlar. Bu yüzden geleneklere bağlı olanları eski devri “hortlatmak” niyetiyle suçluyorlar. Eğer onların vehimleri gerçek olsaydı, yani geçmişini diriltmek mümkün olsaydı, o geçmiş zaten ortadan kalkmaz, bugün de devam ederdi. Ölünenin dirildiği görünmemiştir. Ancak ölünenin hatıraları pekâlâ devam edebilir ve bu hatıraların aziz tutulması hiç kimseye zarar vermez.

Tarih şuuru, tarihin akışı hakkında belli bir görüş sahibi olmak demektir. İnsan tarih olaylarını manalı bir bütün içindeki parçalar hâlinde gördüğü anda “tarih şuuru” kazanmış olur. Millî devletler “millî tarih şuuru” üzerinde kurulur. Millî tarih şuuru millete ait tarihin basit vakalar yığından ibaret değil de bugünkü kaderi çizen manalı bir zincirin halkaları hâlinde anlaşılması demektir. Milliyetçilerin savunduğu bir millî tarih şuuru o milletin insanlarını belli bir millî benliğe sahip kimseler hâline getirecek, bu da ortak tarihe sahip insanların yine ortak çalışma ile kuvvetli bir istikbal verebilecekleri fikrini kuvvetlendirecektir. Tarih şuuru sayesinde arkamızda sonsuz bir geçmişin bulunduğunu ve önümüzde sonsuz bir geleceğin bulunabileceğini düşünebiliyor, bu düşüncenin verdiği azim ve metanet içinde hareket edebiliyoruz.

Millet için hayatı denince tarihi, hayat tecrübesi denince de kültürü anlıyoruz. Millet ile tarih arasındaki ilişki milliyetçilik için iki bakımdan önem taşır; birincisi, tarihin millet hayatında objektif bir önemi vardır. Biz pek çok şeyimizle birlikte bugüne gelmişizdir. İkincisi millet tarih ilişkisine tarih şuuru diyoruz. Tarih şuuru, millet fertlerinin kendi tarihleri hakkındaki düşünceleridir. Bu düşünce bazen gerçek tarihe uygun olabilir, bazen olmayabilir. Fakat millet fertlerinin millî şuur sahibi olmaları gerçek tarih

ortaklığından daha çok bu tarih şuurunun herkeste veya büyük çoğunlukta bulunmasına bağlıdır. Bu yüzden tarih şuru, tarih birliğinden ve eskiliğinden önemlidir. Geçmişten kök bulmak, yeni hâle getirmekle aynı manaya gelir. Şu hâlde geçmişin hiç değilse bir “sosyal hafıza” hâlinde bugünkü hayatımızda bulunması şart oluyor. Tarihin millî hayat içinde kullanılması çeşitli şekiller gösterir. Bunlardan biri de tarihin bazı unsurlarına sembol kıymeti vermek ve o sembol etrafında birtakım duyguların uyanmasına çalışmaktır. Sağlam bir tarih şuru verebilmek objektif olaylarla sübjektif tarih anlayışını mümkün olduğu kadar birbirine yaklaştırmaya çalışmakla başarılabilir bir iştir. Milliyetçiliğin doğuşu bir bakıma millî tarihin doğuşu demektir, bazen bu tarih objektif gerçeklerden çok efsanelerden ve arzulu düşüncelerden ibaret olsa bile daima aynı fonksiyonu görür; insanları millet denen bir sosyal bütünün parçaları olduklarına inandırmak, böylece onlar arasında birlik ve dayanışma sağlamak.

Kültürel Hafıza ve Tarih

Kültür konusunda derlenen bir antolojide, kültür kavramının 164 farklı tanımı tespit edilmiştir. Yapılan çeşitli tanımlarda kültürün, bir milletin duygu, düşünce ve davranış kalıplarını, belirli dönemlerdeki bilgi, sanat ve beceri birikimlerini, kendi varlığı hakkındaki tarih şuurunu ve milletin belirginleşen objektif sosyal yapısına sahip olan sistemler bütünü, din, ahlak, dil, sanat ve edebiyat ile ekonomik ve teknolojik kurumların biçim ve içeriklerini kapsayan tarzları biçiminde anlaşılması gerektiği ifade edilmiştir. Bu tanımdaki unsurlar şöylece sıralanabilir:

Kültür;

- Bir milletin duygu, düşünce ve davranış kalıplarını,
- Bir milletin belirli dönemlerdeki bilgi, sanat ve beceri birikimlerini,
- Bir milletin kendi varlığı hakkındaki tarih şuurunu,
- Bir milletin belirginleşen objektif sosyal yapısını,
- Bir milletin sosyal yapısını meydana getiren din, ahlak, dil, sanat, edebiyat, ekonomi ve teknoloji gibi sistemler bütünlüğünü,
- Bu sistemlerin biçim ve içeriklerini kapsayan hayat tarzlarını ifade etmektedir.

Bir milletin hissettiği duygular, ortaya koyduğu düşünceler, gösterdiği davranış ve becerikliler, ürettiği bilgiler, somutlaştırarak anıtladığı estetik değerler, biçimlendirdiği sosyal yapılar, uyguladığı dini, ahlaki, hukuki, ekonomik ve teknolojik

sistemler ve tarih şuurı gibi unsurlar, o milletin zaman içinde yaşadığı sosyal gerçekliklerdir.

Kültür, tarihi bir birikimdir. Bu birikim, tarih içinde meydana gelen şartların özüne dokunamadığı iman, kanaat ve bilgiler ile davranışların bütünüdür. Tarihi birikimin sonucu maddi ve manevi kültür değerleri oluşur. Bu değerlerin, toplumun bütün kesimlerinde bütünleştirici bir tesir göstermesi milli şuura yol açar. Milli şuur; toplumun kimliğine sahip çıkması, kendine güvenmesi, yeni mal, hizmet ve fikir üretmesi, tarih içinde devam etme arzusu ve inancıdır.

Türk Dil Kurumu, hafızayı “Yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü” olarak tanımlamaktadır. Hafıza, geçmiş, şimdi ve gelecek arasında ilerleyen zamansal bir kavramdır. Tarih, zorunlu ihtiyaçları karşılanmakla yükümlü olmasından ve insanın hayatında oynadığı büyük rolden dolayı, bütün kültürü, kuşatıcı bir yapı olarak kurma eğilimindedir. Ortega y Gasset, bu gerçeği şöyle dile getirmiştir: *“Tarih, yaşamımız olan temel gerçeğin, sistematik bilimidir. Dolayısıyla, içinde yaşadığımız en kesin güncelliğin bilimidir. Eğer güncelliğin bilimi olmasaydı konusu saydığımız, şu geçmişi, nerede arayıp bulabilirdik ki? Onun tersi, yani alışlagelmiş olan, geçmişi mazide kalmış, soyut ve gerçek dışı bir şeye dönüştürmek anlamına gelir, oysa geçmiş bizim bugünümüzü ayakta tutan canlı, etkin güçtür. Uzaktan etki diye bir şey yoktur. Geçmiş, ta uzaklarda, mazide değil, buracıkta, benim içimdedir. Geçmiş benim -yani, benim yaşamımdır”.*

Tarih, geçmişin ortak kültür mirasını bugüne aktarmakta, bununla birlikte insanı geçmişin yükünden ve ağırlığından kurtarmaktadır. Bu miras, kişi veya topluma ne olduğunu, niçin ve nasıl böyle olduğunu açıklar. İnsan, ortak kültür mirasının şuuruna eriştiği andan itibaren, kendini o miras karşısında hür hissedebilmektedir. Bu durumda insan, onu kabul ve reddedebilir. Bugünü anlamak, gelecek için hazırlanabilmek, sağlam ve doğru bir tarih şuurı ile mümkündür.

Bugün, “gelişmiş ülke” diye anılan devletlerde tarih bilimi son derece ilerlemiştir. Bu devletler, tarihlerini en ince ayrıntılarına kadar incelemişler, bütün tarih kaynaklarını yayınlamışlar, bilimsel eserlerin bile halk ait baskılarını yapmışlardır. Sonuçta, bu milletlerde canlı bir tarih şuurı meydana gelmiştir. Örnek olarak Asya’nın iki ülkesi verilebilir. Asya’nın doğu ucunda bulunan Japonya ile batı ucunda bulunan İsrail, gelişmiş ülkeler arasında sayılmaktadır. Her iki ülkede tarih şuurı ileri derecede gelişmiştir. Bu ülkelerde yalnız milli tarih değil, dünya tarihi de incelenmektedir. Türk tarihi, her iki ülkede uzman tarihçilerce incelenmekte, ortaya önemli eserler konulmaktadır. Tarih konuları, bazı az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi romancılar ve fıkra yazarlarınca kaleme alınmamaktadır. Her basın ve yayın organının bir tarihçi müşaviri veya yazarı bulunmaktadır. İsrail’in 2000 yıldan fazla bir süre yeniden

doğmasının esrarı, bu çok uzun zaman boyunca tarih şuurunun kuvvetli bir şekilde muhafaza edilip geliştirilmesidir.

Uzun bir süre sonra, özellikle kalkınmakta olan ülkelerde, yalnızca teknolojik gelişme ve ilerlemenin toplum kalkınmasını sağlayamadığı gerçeği kesinlikle ve açıklıkla ortaya konulmuştur. Böylece, toplum ve ülke kalkınmasında insan unsuru, insanlar arası ilişkiler düzeni ve değer hükümleri gittikçe önem kazanmıştır. Bu görüş, günümüz toplumlarının geleceğinin top, tüfek ve bombaya değil, daha çok birlik, beraberlik ve bölünmezlik şuurunun temelini oluşturacak tarih ve tarihi devamlılık anlayışına bağlı olduğunu göstermektedir.

Dipnot ve Kaynakça:

Sadî-i Şirazî, Bostan, (Haz. Sadık Yalsızuçanlar), İstanbul, 1999, s.54.

Orhan Türkdoğan, Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi, Ankara, 1988, s.11.

Erol Güngör, Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, İstanbul, 1989, s. 25

Altan Çetin, Erol Güngör'ün Tefekküründe Tarih Anlayışına Bir Bakış, Türk Yurdu Dergisi, Mayıs 2007 Yıl 96 – Sayı 237

Doç. Dr. Ayhan Bıçak, Tarihin Yapısı ve Kültür Bilimlerindeki Rolü

Kemal KOÇAK, “1983 Ortaöğretim Kurumları Tarih Programının Değerlendirilmesi (Alan Araştırması-Ankara Örneği)”, Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt:8, No: 1(Mart 2000), s. 145-148

Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu (1914 – 1984)

Cumhuriyet döneminde yetişen tarihçilerimizin arasında seçkin bir yeri bulunmaktadır. Bilim hayatının olgunluk döneminde bütün mesaisini Türk kültür tarihi araştırmalarına hasretmiş, meydana getirdiği ana eseri günümüzde temel kaynak özelliğini muhafaza etmektedir.



Ailesi, Öğrenim ve Akademik Hayatı

1914 yılının Ocak ayının ikinci yarısında Burdur'un Tefenni ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası Recep Efendi ile annesi Hatice Hanım oğullarına Halil İbrahim adını vermişlerdir. Babasının I. Dünya Savaşı'na katılarak ve Erzurum Cephesi'nde şehit düşmesinden sonra dedesi tarafından büyütülmüştür.

İlköğrenimini 1926 yılında Tefenni'de tamamladıktan sonra öğretmeni M. Emin beyin ısrarı ile girdiği ve yatılı olarak okuduğu İzmir Öğretmen Okulu'nu 1932 tarihinde bitirmiştir. Afyon iline öğretmen olarak tayin edilmiş ve üç yıl burada çalışmıştır. Soyadı kanunun çıkması üzerine aldığı Tanju soyadını sonraki yıllarda aile lakabı ile değiştirmiştir.[1] İlkokul öğretmenliği ile yetinmeyerek üst öğrenime devam etmeyi arzu etmiş ve 1936 yılında Ankara'da açılan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne yazılmıştır.

Kafesoğlu, Hungaroloji bölümünü seçmiştir. Bu bölümün öğretim üyesi olan Macar Prof. Dr. Laszlo Rasonyi (1899-1984), iyi Türkçe bilen bir bilim adamıdır. O nunla birlikte aynı bölümde okuyan öğrenciler arasında Prof. Dr. Ahmet Temir, Prof. Dr. Halil İnalçık, Prof. Dr. Şerif Baştav'da bulunmaktadır. [2]

İlk öğrenciler, bölüm dersleri yanında yardımcı zümre (bölüm) dersleri ile eski Önasya dilleri veya Arapça dersi okumak mecburiyetinde idiler. Kafesoğlu, Macar dili ve edebiyatı yanında yardımcı olarak seçtiği dallardan Ortaçağ Tarihini Fuat Köprülü'den, Türk Dili dersini Abdülkadir İnan'dan okumuştur. Okulu bitirdikten sonra 'ilmi yardımcı' olarak mezun olduğu fakültede akademik hayatın ilk basamaklarına adım atmıştır.[3] 1941-1943 Haziran ayı arasında ikinci askerlik görevini yapmıştır. Üniversite tarafından Macaristan'a Budapeşte'ye Orta Asya Türk Tarihi ve Kültürü üzerine doktora yapmak üzere gönderilmiştir. Macaristan'da 1943-1944 ders yılında tanınmış bilim adamları A. Alföldi, Gy. Nemeth ve D. Ligeti gibi Türkologların derslerine devam etmiş, savaşın şiddetlenmesi üzerine 1945 Nisan ayında Türk Büyükelçiliği mensupları ile birlikte geri dönmek mecburiyetinde kalmıştır.

Dönüşünde kısa bir müddet eski fakültesinde görev yaptıktan sonra 1945'te İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü Orta Çağ Tarihi Kürsüsü'ne asistan olarak tayin edilmiştir. Bu tercihi ile ihtisas alanını değiştirmiştir. Aynı sahada çalıştığı ve sonraları aralarında ilmi bakımdan görüş farklılıkları meydana gelen Osman Turan, ihtisas alanındaki değişikliğe rağmen gösterdiği gayreti takdir etmiştir. Görev aldığı kürsünün başkanı Prof. Dr. Mükrimin Halil Yinanç'tır. Onun işaretleriyle Selçuklu tarihi, Türk-İslam tarihi üzerinde derinleşmeyi seçerek 1949 yılında Melikşah hakkında hazırladığı monografi ile doktorasını tamamlamıştır. Selçuklu dönemi Türk tarihi ile ilgili çalışmalarını devam

ettirmiş, 1953'te Hârizmşahlar Devleti Tarihi isimli tezi ile doçent olmuştur. 1954-1955 yılları arasında Tarih Bölümü başkanlığı yapmıştır.[4]

Erzurum'da açılan Atatürk Üniversitesi'nin öğretim elemanı ihtiyacını karşılamak üzere Türkiye'nin o tarihte oldukça sayılı yükseköğretim kurumlarından yapılan takviye programı çerçevesinde 1957 yılında burada görev almıştır. 16 Kasım 1957 tarihinde üniversitede açılış dersini vermiştir. Buradaki görevi sırasında 1959 Ekiminde, Umumi Türk tarihi profesörlüğüne tayin edilmiştir. Erzurum'daki görevini tamamladıktan sonra tekrar eski görev yerine dönmüş, kadro sıkıntısı sebebiyle eski yükselmesi kabul edilmediğinden yeniden başvurusu üzerine 1962 Ekim'inde, Tarih Bölümü'nün Umumi Türk Tarihi Kürsüsü'ne profesör olarak tayin edilmiştir. Erzurum'daki ilk profesörlüğünde yaptığı kürsü değişikliğini burada da devam ettirmiştir. Bu kürsünün başkanı olan Prof. Dr A. Zeki Velidi Togan'ın vefatına kadar birlikte görev yapmıştır. Onun 1970 yılındaki vefatından sonra emekliye ayrıldığı Ocak 1983 tarihine kadar kürsünün başkanlığını yürütmüştür. 18 Ağustos 1984 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.[5] İstanbul'da Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilmiştir. Memleketi Tefenni'nin Tütüncüler ailesinden Müzeyyen hanımla yaptığı evlilikten Cumhuriyet ve Gülnur isimli iki kızı Celalettin isimli bir oğlu olmuştur. Oğlu gazetecilik mesleğini seçmiştir.

Eserleri

- 1-F.Eckhart, Macar Tarihi, Çev. İbrahim Kafesoğlu, Ankara 1943, 316 s. Türk Tarih Kurumu yayını,
- 2-Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu, İstanbul 1953,
- 3-Selçuklu Ailesinin Menşei Hakkında, İstanbul 1955,
- 4-Harezmsahlar Devleti Tarihi, Ankara 1956,
- 5-Türkler ve Medeniyet, İstanbul 1957. Kitapta, Kafesoğlu'nun İstanbul dergisinde çıkan yazılarının bir araya toplanmış olup, aynı derginin yayını olarak çıkmıştır. 6-Malazgirt Meydan Muharebesi, Erzurum 1959,
- 7-Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri, Ankara 1966. Kitap, Türk Kültürü dergisinde başyazı olarak çıkan yazılarının bir araya getirilmesiyle meydana gelmiştir.
- 8-Selçuklu Tarihi, Ankara 1972,
- 9-Sultan Melikşah, Ankara 1973,
- 10-Türk Kültür Tarihi, Ankara 1977,
- 11-Kutadgu-Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri, Ankara 1980,

12-Eski Türk Dini, Ankara 1980,

13-Türk-İslam Sentezi, İstanbul 1985, 14-

Bulgarların Kökeni, Ankara 1985,

15-Türk Bozkır Kültürü, Ankara 1987.

Dipnot ve Kaynakça:

Abdülkadir Donuk, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun Hayatı ve Eserleri, Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı 13,1983-1987,İbrahim Kafesoğlu Hatıra sayısı, s.1.

Prof. Dr. Şerif Baştav, Prof. Dr. Osman Turan'dan Hatıralar, Kütüphaneden Çıkmazdı, Vefatının 30. Yılında Prof. Dr. Osman Turan'ı Anıyoruz, Haz. Yücel Hacıoğlu, Ankara 2008, s.15, Türk Ocakları Ankara Şubesi yayını.

Abdülkadir Donuk, DİA, Cilt 24,İstanbul 2001, s.145.

Profesör İbrahim Kafesoğlu vefat etti, Tercüman,19.8.1984.Tercüman'ın aynı tarihli nüshasında Ergun Göze, 'Büyük Âlim Kafesoğlu' başlıklı yazısında onun kaybını, 'Fazileti, vatanperverliği, tevazuu ve ilmi nefsinde toplamış ender bulunur bir vatan evladını kaybetmenin hüznünü milletçe yaşıyoruz' ibareleriyle ifade etmiştir.